

the importance of complementation of polycultural education with the civic component. It is important not only to form polycultural competences, but civic competences as well, educating a responsible active citizen able to participate effectively in the democratic polycultural society. A brief review of synthesis of polycultural and civic education is given. An attempt to integrate the author's model of polycultural competences and the model of competences required for effective participation in the democratic culture, proposed by European scholars, is made.

Keywords: *polycultural education, civic education, democratic polycultural society, model of polycultural competences.*

References

1. Habermas, Yu. (2006). *Zaluchennia inshoho: Studii z politychnoi teorii* [Attracting the other: Studies in Political Theory]. Lviv: Astorliabiiia.
2. Dziuba, I. (2006). *Ukraina v poshukakh novoi identychnosti* [Ukraine in search of a new identity]. Kyiv: Ukraina.
3. *Action Plan*. Retrieved from http://www.coe.int/t/dcr/summit/20050517_plan_action_en.asp
4. Alexander Jeffrey C. Core Solidarity, Ethnic Out-Groups, and Social Differentiation // Differentiation Theory and Social Change. Comparative and Historical Perspective / [ed. by Jeffrey C. Alexander and Paul Colomy]. – New York : Columbia University Press, 1990. – 268 p.
5. Birzea C. EDC Policies in Europe : a Synthesis. / Birzea C. – Strasbourg : Council of Europe, 2003. – 84 p.
6. Living Together as Equals in Culturally Diverse Democratic Societies. A Model of the Competences Required for Participation in Democratic Culture. – Strasbourg : Council of Europe, 2016. – 48 p.
7. White Paper [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/whitepaper_EN.asp#P27_2138.

УДК 373.5.033.041

О. О. Колонькова, м. Київ

ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛЯРІВ ІЗ ПРИРОДНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті підкреслено роль освіти в інтересах сталого розвитку суспільства, яка постійно зростає. Акцентовано увагу на положеннях міжнародних документів щодо освіти в інтересах сталого суспільного розвитку, які актуалізують взаємодію людини з

природним середовищем. Проаналізовано сутність понять «взаємодія», «природне середовище», «взаємодія з природним середовищем» та «взаємодія школярів із природним середовищем». З'ясовано умови, за яких можливе формування екологічно доцільної взаємодії школярів із природним середовищем; визначено критерії та показники такої взаємодії.

Ключові слова: *взаємодія з природою, взаємодія школярів з природою, сталий розвиток суспільства, освіта, природне середовище.*

На сьогодні у більшості країн світу актуалізувалася проблема освіти в інтересах сталого розвитку суспільства. Передбачається, що подібне спрямування освіти сприятиме формуванню поколінь, які задовольнятимуть свої потреби з найменшим тиском на природне середовище, забезпечуватимуть екологічно виправданий економічний та соціальний розвиток суспільства.

Генеральною Асамблеєю ООН освіта визнана ключовим інструментом для підтримки політики сталого розвитку, в результаті чого рішенням Ради ЮНЕСКО у 2005 році проголошено Декаду освіти для сталого розвитку всіх країн світу, положення якої також зобов'язалась виконувати й Україна. Це закріплено в Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», в якому визначено курс на розроблення і реалізацію до 2015 року «стратегії екологічної освіти з метою сталого розвитку українського суспільства».

Підтримувати освіту в інтересах сталого розвитку після закінчення проголошеної декади вирішено у 2012 році на конференції ООН з питань сталого розвитку (Ріо+20), а в 2014 році ЮНЕСКО розроблено глобальну програму дій з освіти в інтересах сталого розвитку, що покликана закріпити досягнуті результати та надати їм подальшого розвитку.

Ці документи свідчать про спрямування освітньої політики на забезпечення злагоджених дій людства у досягненні мети сталого розвитку, згуртування суспільства у забезпеченні екологічно доцільної взаємодії з природним середовищем як вищого рівня взаємодії.

Мета статті – з'ясувати особливості взаємодії школярів із природним середовищем для забезпечення сталого розвитку суспільства.

Якою має бути освіта для сталого розвитку в школі? Вона має стосуватися провідних видів діяльності школярів та ґрунтуватися на ключових напрямках освіти сталого розвитку, визначених ЮНЕСКО:

- стале споживання та виробництво;
- зміна клімату;
- збереження біорізноманіття;
- екологічна безпека.

Визначальним чинником досягнення екологічно доцільної взаємодії громадян із природним середовищем нині є організація такої структури життєдіяльності людей, яка забезпечуватиме повне узгодження будь-яких дій із природним середовищем, його цілісністю, можливістю до самовідтворення та зведення до мінімуму споживання невідновлюваних природних ресурсів. Подібна перебудова людської діяльності можлива за умови чітко структурованої екологізації життєвого простору суспільства та кожної особистості зокрема. Особливо це стосується освітнього простору (складника життєвого простору), пріоритетом якого має бути етично-екологічна зорієнтованість системи освіти загалом.

Отже, навколо екологічних цінностей мають вибудовуватися завдання екологічної освіти дітей та молоді, оскільки екологія стосується усіх без винятку сфер нашого життя. Природа у філософських джерелах розглядається як об'єктивна реальність, що існує незалежно від свідомості людини, а людина – як частина матерії природи, що перебуває в тісному зв'язку з нею.

Характеризуючи освітній простір, можна стверджувати, що це форма взаємодії різних сторін соціального буття, яка виражається у процесі та результаті засвоєння особистістю моральних і духовних цінностей, вмінь, знань і поведінки.

Умовами ефективного функціонування освітнього простору є наявність мети, що поділяється усіма учасниками процесу його створення, єдина педагогічна концепція, орієнтована на пріоритети гуманістичних цінностей, динамічна структура простору, діалоговий режим, розгалужена система відносин між різними компонентами, суб'єктами [1].

Важливим показником освітнього простору є взаємодія його структурних елементів: природного, соціального, інформаційного, культурного, освітнього середовищ. У контексті

представленого дослідження актуальною є взаємодія школярів з природним середовищем.

Як філософська категорія, «взаємодія» визначає процес обопільного впливу суб'єктів один на одного; структуру будь-якої системи, властивостей наявних у ній процесів; виявляється, насамперед, у цілеспрямованих зв'язках, взаємній обумовленості явищ [5]. Будь-яка взаємодія є двосторонньою, вона потребує участі обох сторін та накладає відбиток на компоненти, які взаємодіють [7].

Німецький філософ Г. Хакен розглядає взаємодію з позиції синергетичних зв'язків. Пояснюючи синергетику як науку про взаємодію багатьох елементів в межах єдиної системи, Г. Хакен довів, що навіть невеликі зміни зовнішніх умов можуть призвести до раптових та радикальних змін у системі [6].

Російський дослідник В. В. Корабльова вважає, що на відміну від традиційних сфер наукового пізнання, синергетика розкриває загальні закономірності еволюції різних систем. Науковець зазначає, що синергетика формує якісно нову картину світу, де акцент припадає на становлення, когерентність (взаємопов'язаність), кооперативність елементів взаємодії [3].

Отже, взаємодія являє собою складну природу, обумовлену динамічними перетвореннями її суб'єктів. Взаємодія, що відбувається у площині синергетичних зв'язків, має елемент обґрунтованої спонтанності, на відміну від взаємодії, обумовленої причинно-наслідковими зв'язками.

У цьому контексті взаємодією з природним середовищем є така діяльність людини, що забезпечує взаємний гармонійний розвиток як людини, так і природи.

Щодо поняття «природне середовище», існує багато його визначень. Найпоширеніше – усвідомлення природного середовища як сукупності абіотичних та біотичних чинників. Це середовище здатне до самопідтримання і саморегуляції без корекції з боку людини. Виділяють також «штучну природу» – це створене людиною природне середовище, або відтворення його окремих елементів. Також природне середовище розглядається науковцями як частина навколишнього середовища, природна складова середовища існування та виробничої діяльності людини.

Водночас своєю діяльністю людина постійно протистоїть законам природи, що призводить до суперечок взаємодії

людини з природним середовищем. Як результат, взаємодія з природним середовищем має два протилежні полюси: конструктивний та деструктивний. Конструктивна взаємодія націлена на збереження та відновлення природних ресурсів, а деструктивна – на споживання та руйнування природи.

Важливо усвідомлювати, що взаємодія з природою має не тільки безпосередній характер, а й опосередкований. Безпосередній характер взаємодії є, здебільшого, очевидним як у часі, так і в просторі, опосередкована взаємодія може відбуватися з віддаленими об'єктами і набагато триваліший час. Людина у своєму історичному розвитку все більше віддалялася від природи, при цьому посилюючи свій опосередкований вплив на неї. Наша опосередкована стосовно природи діяльність: споживання товарів і послуг, забруднення каналізаційними водами, використання автотранспорту тощо, відчутно впливає на стан природного середовища. І якщо у цих випадках очевидним є вплив людини на природу, то тільки гіпотетично можна передбачити відповідний вплив природи на людину. Така складність усвідомлення наслідків безпосередньої й опосередкованої взаємодії з природою, особливо у просторово-часових межах, ускладнює мотивацію екологічної діяльності учнів в освітньому просторі.

Взаємодію школярів з природним середовищем розглядаємо як процес обопільного впливу учнів на природу і, не обмеженого у часі, впливу природи на учнів, при цьому вплив учнів обумовлений безпосередньою та опосередкованою повсякденною діяльністю стосовно природи, а вплив природи – законами природи (об'єктивною обумовленістю природних процесів).

У руслі положень освіти для сталого розвитку важливого значення набуває соціально-економічний аспект поведінки людини, саме він потребує найбільшої уваги у проблемі взаємодії людини і природного середовища.

Соціально-економічна поведінка – це «система взаємопов'язаних дій, які чинять люди у соціальній та економічній сферах суспільства під впливом власних та групових економічних інтересів задля задоволення своїх потреб» [4].

Сутність соціально-економічної поведінки полягає у взаємодії людей з вирішення певних проблемних питань в соціальній та економічній сферах.

На 5-й Пан-Європейській конференції міністрів «Довкілля для Європи» зазначалось про нагальну необхідність поширювати в школах культуру, що ґрунтується на навчанні співіснуванню у соціумі, та заохочувати учнів і вчителів до демократичної співпраці у сфері екологічної освіти.

Одним із ключових напрямів сталого розвитку ЮНЕСКО визнало стале споживання та виробництво. Адже усе, чим ми користуємося та що споживаємо у повсякденній діяльності: одяг, харчі, предмети гігієни, меблі, технічні прилади, авто тощо, є безпосередніми природними ресурсами або виготовлено з них. Саме стале споживання може стати предметом роботи з учнями, оскільки подібна діяльність для них є доступною, зрозумілою і не складною.

Характерною особливістю сучасної культури споживання є зниження відповідальності однієї людини за свою поведінку та діяльність. Відповідальність, здебільшого, перекладається на виробника, а не на споживача. Отже, в учнів необхідно спонукати почуття причетності до формування попиту на товари та послуги, спрямовувати на купівлю товарів з екологічним маркуванням, що підтримує виробників, які випускають продукцію з мінімальним впливом на довкілля.

Щоб згуртувати суспільство для досягнення певної суспільно значущої мети необхідно сформувані спільні цінності, уявлення про світ та устрій життєдіяльності [2]. Фактично, єдиною умовою виживання є формування екологічної культури, що передбачає екологічну доцільність будь-якої діяльності, створення нового порядку, нових правил взаємодії людини з навколишнім середовищем.

Тому для досягнення сталого розвитку необхідна кардинальна перебудова способу життя та принципів взаємодії з природою.

Взаємодія людини з природним середовищем відстежується в:

- системі цінностей, спільних для людей уявлень про спосіб життя, що сприяють збереженню та відтворенню природи;
- колективній пам'яті народу щодо бережливого ставлення до об'єктів природи;
- сукупності досягнень людського суспільства у виробничій, суспільній, духовній сферах, що забезпечують гармонійне співіснування людини і природи;

- організації повсякденної життєдіяльності з позиції екологічної доцільності.

Взаємодія школярів із природним середовищем відбувається в їх повсякденно-побутовій діяльності, практичній реалізації своїх освітніх потягів, інтересів та настанов дорослих.

Комплекс діагностичних методів сприяв виявленню рівнів взаємодії учнів з природним середовищем в освітньому просторі. При цьому враховувались усі можливі види безпосередньої та опосередкованої взаємодії школярів, зокрема: щоденна поведінка в побуті та природі, поведінка під час відпочинку, трудова діяльність та сезонна взаємодія з природним середовищем. У результаті до *високого рівня* зараховано 2,9%, до *середнього* – 70,1%, до *низького* – 26,9% учнів.

Значна кількість школярів із низьким рівнем взаємодії з природою пояснюється не тільки відповідними переконаннями учнів, а й стереотипами та звичками ставлення до природи, успадкованими від дорослих, також невмінням приймати рішення у суперечливих ситуаціях.

Опитування підтвердило необхідність спрямування виховного процесу на усвідомлення учнями повсякденних впливів кожного на довкілля, ролі однієї людини у покращенні сучасної екологічної ситуації; на компетентне вирішення суперечностей взаємодії з природою, корекцію звичок і стереотипів поведінки.

У результаті аналізу проблеми дослідження та сутності вихідних понять з'ясовано, що мотивувати учнів до конструктивної взаємодії з природою можна за виконання таких умов:

- корекція побутових звичок та стереотипів поведінки учнів стосовно природи;
- усвідомлення та оцінка учнями наслідків своєї взаємодії з природою, свого безпосереднього та опосередкованого впливу на природу;
- вміння критично та системно мислити, брати на себе відповідальність за стан довкілля перед нинішнім та майбутніми поколіннями;
- спонукання школярів до свідомого вибору екологічно доцільної взаємодії з природою.

Критеріями та показниками взаємодії школярів з природним середовищем визначено:

- прагнення до взаємодії з природою (почуття причетності до екологічних проблем; зацікавленість природними

- об'єктами; емоційність ставлення до природи; переживання стосовно впливу своєї діяльності на природу);
- знання про взаємодію з природою (знання причинно-наслідкових зв'язків у природі; знання власного впливу на природу);
 - уміння та навички взаємодії з природою (вміння приймати екологічно конструктивні рішення у взаємодії з природою; здатність урахувувати безпосередній та опосередкований вплив своєї діяльності на природу; систематичність конструктивної взаємодії з природою в освітньому просторі).

Отже, особливості взаємодії школярів з природним середовищем залежать від врахування вчителями сучасних тенденцій екологізації освітнього простору учнів, прагнення всіх учасників навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі до виконання цивілізаційних вимог взаємодії людини і природи.

Надалі дослідження може бути спрямоване на екологізацію окремих аспектів взаємодії школярів із природою згідно з вимогами освіти в інтересах сталого розвитку суспільства.

Література

1. Антипенко М. А. Воспитательное пространство (к вопросу о профессиональной лексике педагога) / М. А. Антипенко // Проблемы педагогической инноватики в профессиональной школе : Материалы 2-й межрегиональной межотраслевой научно-практической конференции. – Санкт-Петербург, 2001. – Ч. 2, т. 2. – С. 11-12.
2. Кононенко Б. И. Большой толковый словарь по культурологии / Б. И. Кононенко. – М. : Вече 2000, АСТ, 2003. – 512 с.
3. Кораблева В. В. Социология и синергетика: специфика взаимодействия в изучении высшего образования : дисс. ... канд. социологических наук : 22.00.01 / В. В. Кораблева. – Саратов, 2005. – 155 с.
4. Соціологія : короткий енциклопедичний словник / уклад.: В. І. Волович [та ін.]. – К., 1998. – 736 с.
5. Философский энциклопедический словарь. – М. : Книга по Требованию, 2012. – 840 с.
6. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: наука о взаимодействии / Г. Хакен ; перевод с немецкого А. Р. Логунова. – М., 2003. – 320 с.
7. Шорохова Е. В. Проблема сознания в философии и естествознании / Е. В. Шорохова. – М., 1961. – 195 с.

Е. А. Колонькова

Взаимодействие школьников с природной средой в контексте устойчивого развития общества

Институт проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины (9, ул. Берлинского, Киев, Украина)

В статье подчеркнута растущая в мире роль образования в интересах устойчивого развития общества. Акцентировано внимание на положениях международных документов об образовании в интересах устойчивого развития общества, которые актуализируют взаимодействие человека с природной средой. Проанализирована сущность понятий «взаимодействие», «природная среда», «взаимодействие с природной средой» и «взаимодействие школьников с природной средой». Выяснено условия, при которых возможно формирование экологически целесообразного взаимодействия школьников с природной средой; определены критерии и показатели такого взаимодействия.

Ключевые слова: взаимодействие с природой, взаимодействие школьников с природой, устойчивое развитие общества, образование, природная среда.

О. А. Kolonkova

Students' Interaction with the Environment in the Context of Sustainable Development of Society

Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 M. Berlynskoho Str., Kyiv, Ukraine)

The article emphasizes the important role of education for sustainable development. Attention is focused on the provisions of international instruments of education for sustainable development of society, which makes topical the human interaction with the natural environment. The author analyzes the essence of the concepts «interaction», «natural environment», «interaction with the natural environment» and «the interaction of students with the natural environment». The criteria and indicators of students' interaction with the natural environment are determined.

The conditions are defined under which the formation of schoolchildren's ecological interaction with the natural environment is possible. Among them: correction of consumer habits and behavior of pupils concerning nature; awareness and assessment by pupils of consequences of their interaction with nature and their direct and indirect impact on nature; the ability to think critically and systematically, to take responsibility for the environment,

and the aim to save it for future generations; encouraging students to environmentally conscious choice in interaction with nature.

Keywords: interaction with nature, interaction of students with nature, sustainable development of society, education, natural environment.

References

1. Antipenko, M. A. (2001). Vospitatelnoe prostranstvo (k voprosu o professionalnoi leksike pedagoga). In *Problemy pedaogicheskoi innovatiki v professionalnoi shkole: Vol. 2, Part 2.* (pp. 11-12). Proceedings of Conference. St. Petersburg.
2. Kononenko, B. I. (2003). *Bolshoi tolkovyi slovar po kulturologii* [Great explanatory dictionary of Cultural Studies]. Moscow: OOO «Izd-vo «Veche 2000», OOO «Izd-vo AST».
3. Korableva, V. V. (2005). *Sotsiologiia i sinergetika: spetsifika vzaimodeistviia v izuchenii vysshego obrazovaniia* [Sociology and Synergetics: Specificity of the interaction in the study of higher education]. (Doctoral dissertation, Saratov).
4. Volovich, V. I. (Ed.). (1998). *Sotsiologiia: korotkyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Sociology: Short encyclopedic dictionary]. Kyiv.
5. *Filosofskii entsiklopedicheskii slovar* [Philosophical encyclopedic dictionary]. (2012). Moscow: Kniga po Trebovaniuu.
6. Khaken, G. (2003). *Tainy prirody. Sinergetika: nauka o vzaimodeistvii* [Secrets of Nature. Synergetics: Science of interaction.]. Moscow.
7. Shorokhova, E. V. (1961). *Problema soznaniia v filosofii i estestvoznanii* [Problem of consciousness in philosophy and natural science]. Moscow.

УДК 37.036

О. А. Комаровська, м. Київ

ЗАПИТИ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНЬОГО: ДО ПРОБЛЕМИ РЕФЛЕКСІЇ ДЕФІНІТИВНОГО ПОЛЯ

Автор розглядає проблеми мистецької освіти школярів з огляду на сучасні процеси глобалізації, інформатизації суспільства і його потреби в «інноваційній особистості» як суб'єкті власного життя. Виникнення небезпеки «кліпового мислення» зумовлює зміну акцентів у дефінітивному полі. Виокремлюється поняття «мистецькі уподобання», зміст якого уточнюється у зіставленні з «художніми інтересами», «художніми смаками».

Ключові слова: мистецька освіта, суб'єкт культуротворчих процесів, мистецькі уподобання, художній інтерес, художній смак.